

Галина Миرونюк, Джоел Верл
 Науковий Дослідний центр історії імміграції
 Міннесотський університет
 США

УКРАЇНСЬКА КОЛЕКЦІЯ ДОСЛІДНОГО ЦЕНТРУ ІСТОРІЇ ІММІГРАЦІЇ: ВИВЧЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ДОСТУПУ ЧЕРЕЗ КОМП'ЮТЕРНІ СИСТЕМИ

Дослідний центр історії імміграції Міннесотського університету (IHRC – The Immigration History Research Center. Далі – Центр) отримав міжнародне визнання завдяки своїм архівним та бібліотечним фондам, що містять багаті матеріали про американських іммігрантів та їх етнічну спадщину. Серед них особливе місце належить Українській американській колекції, в якій широко представлені оригінали рукописних документів та друковані джерела з історії української імміграції до Нового Світу. Пропонована стаття є оглядом наукових фондів і програм Центру, висвітлює склад та зміст українських матеріалів, а також розкриває можливості Центру у забезпеченні доступу до цих джерел за допомогою автоматизованих каталогізованих систем. Ми сподіваємося, що це повідомлення зацікавить не лише учених української діаспори, а й бібліотекарів та архівістів в Україні, а також всіх тих, хто володіє подібним матеріалом. Наш огляд може ініціювати проведення діалогу і співробітництва серед дослідників і провідних фахівців в галузі інформатики, що сприятиме розвитку найширшого міжнародного доступу до архівних та бібліотечних джерел.

Основний профіль діяльності Дослідного Центру історії імміграції

Історія розвитку Центру (IHRC) є своєрідним нарисом, що в загальних рисах відображає історію розвитку імміграції в США за останні два з половиною десятиліття¹. Виникнення Центру та створення його наукових фондів пов'язані з рухом “Нова соціальна історія” (“New Social History”), який зародився у національних академічних інститутах. Діяльність Центру допомогла визначити і чітко сформулювати напрями наукових досліджень

та обумовила зростання інтересу до етнічної історії. Про це яскраво свідчить перелік найбільш відомих в галузі сучасної етнічної історіографії вчених, що провадили свої дослідження у Центрі.

Зародження ідеї створення програми збирання іммігрантської документації у Міннесотському університеті відноситься до середини 60-х років у зв'язку з проектом, що розробляли деякі історики університету, які займалися вивченням історії освіти в громаді міннесотських металістів (Minnesota's Iron Range communities)². У пошуках необхідних матеріалів про етнічний склад місцевого населення історики зустрілися з певними труднощами, викликаними недостатньою кількістю документів у бібліотеках і архівах. Дізнавшись, що таке положення не є виключно регіональним явищем Міннесоти, організатори вирішили створити національне сховище і компенсувати тим самим негативне ставлення до збирання документів етнічної історії. Ця діяльність швидко дала позитивні результати, окресливши проте ж і певні труднощі, про що пізніше писав Рудольф Веколі, професор історії і директор IHRC з 1967 року: “Незабаром ми виявили цілину, на якій час від часу з'являвся зибучий пісок, який погрожував поглинути нас за наші успіхи”³.

Під впливом складу етнічних груп, про які йдеться у проекті “Iron Range communities”, Центр сконцентрував увагу на проблемі іммігрантів з Східної, Центральної, Південної Європи та Близького Сходу, – тих, що асоційовані з “другою хвилею” імміграції кін. XIX – поч. XX ст. Будучи, безсумніву, практично однорідними за походженням, ці “нові” іммігранти зробили свій внесок і визначили деякі особливості розвитку країни, наприклад, вони поповнювали, перш за все, основну масу робітничого класу, який взяв на себе індустріалізацію американської економіки⁴. Сьогодні архівні фонди IHRC репрезентують 24 етнічні групи, до яких відносяться: албанці, вірмени, болгар, білоруси, карпатські русини, хорвати, чехи, естонці, фіни, греки, латиші, литовці, македонці, народи Близького Сходу, поляки, румуни, росіяни, серби, словаки, словенці та українці. Ці фонди виходять за рамки національних і набувають навіть міжнародного значення, оскільки через походження іммігрантів тісно пов'язані з обширною географічною зоною.

У цілому фонди нараховують близько 4500 лінійних футів полиць рукописного матеріалу (майже 900 особистих колекцій), 25000 книг та брошур, 4000 газет та періодики. Детальний опис змісту цих фондів не є метою даної статті, але основні характеристики ми все ж таки наведемо⁵.

Рукописні матеріали розподіляються за 6-ма основними типами: 1) документи етнічних організацій, таких, наприклад, як братства, церква, видавництва, громадські та культурні товариства, політичні і трудові

асоціації, споживчі кооперації; 2) документи етнічних спільнот та лідерів етнічних об'єднань; 3) особисті документи іммігрантів або їх нащадків; 4) документи агентств соціальної допомоги для іммігрантів; 5) особисті архіви керівників цих агентств; 6) документи громадських діячів, істориків, письменників, художників та артистів⁶.

Книги і брошури складаються, переважно, з публікацій етнічних спільнот, літературних праць, церковних альбомів до свят і різного роду організаційних звітів та повідомлень. Книжкові фонди містять також значну кількість публікацій про іммігрантів, наукові дослідження та популярні історичні огляди, урядові офіційні документи, а також спеціальні видання для іммігрантів, як, наприклад, мовні підручники (граматики) або книги про статус американського громадянства. Багатоаспектні фонди періодичних етнічних видань і газет є виключно важливим джерелом інформації про стан і перспективу розвитку етнічних спільнот. Серед періодичних видань також зберігаються наукові журнали та щотижневик, так саме як і публікації різних добровільних та благодійних організацій і багатоетнічних культурних агентств.

Значний внесок у визначення завдань та формування фондів Центру був зроблений Рудольфом Веколі, який з самого початку усвідомив багатство матеріалів з джерел етнічних спільнот та їхню потенціальну цінність, що призвело до зростання в 70-х роках ініціативи у збиранні та збереженні відповідних матеріалів діяльності етнічних громадських організацій, іммігрантської преси та Міжнародного наукового руху⁷. Нещодавно Центр здійснював координацію таких спеціальних проектів, як: збирання матеріалів з історії фінської американської сім'ї; ознайомлення і придбання матеріалів головного італійського братського товариства; мікрофільмування різних етнічних газет⁸. З 1984 р. IHRC керує проектом створення покажчика статей провідної української американської газети "Свобода". У результаті фінансової та видавничої підтримки Української національної асоціації вийшло в світ три томи покажчика, четвертий планується видати у 1994 році⁹.

Значення Центру не можна порівняти із значенням простого сховища джерел, оскільки він розвивав власну ініціативу і активно сприяв дослідженням історії імміграції та етнічних проблем шляхом організації різних конференцій, публікацій, дослідницьких грантів, суспільних програм і участі в навчальному житті університету. Найбільш вагомими результатами діяльності Центру відображені в його конференціях та симпозіумах, які присвячені проблемам імміграції. Так темами таких зібрань були фінська імміграція; італійці в селі та малих містах Америки; лідер словенський американець Луїз Адамик; мовні етнічні школи в Міннесоті; американські

етнічні греки; арабомовні іммігранти Північної Америки; українці Північної Америки. Найважливішим досягненням в організації конференцій Центру є участь у 1986 році в міжнародному симпозіумі: "Вік європейських міграцій, 1830-1930: Порівняльні перспективи." Приблизно 45 провідних учених з питань імміграції з 10 країн зібралися для обговорення поточних досліджень і визначення їх перспективних напрямів. Ще в 1990 році IHRC запропонував більше ніж 50 історикам, архівістам, редакторам, видавцям та іншим фахівцям розробити стратегічні пропозиції спільних міжнародних проектів для організації збереження і доступу до історичної документації американської імміграції. Матеріали більшості цих конференцій були опубліковані, і їх можна одержати в IHRC¹⁰.

З метою полегшення доступу до цих матеріалів та їх оперативнішого розповсюдження Центр розробив сучасну видавничу програму, яка містить переважно бібліографію та опис його колекцій¹¹. Щотижневик "Spectrum", який виходить з 1975 року, одержав визнання за корисні статті, що містять досягнення Центру в розкритті актуальних проблем етнічних досліджень. Видання "News IHRC", що виходить тричі на рік, містить останні новини про проекти та нові архівні придбання; воно цілком доступне для замовлень.

З самого початку свого існування Центр приділяв увагу міжнародним зв'язкам і прагнув до налагодження відносин із зацікавленими партнерами за кордоном. Останні роки свідчать про зростаючий інтерес до вивчення проблем імміграції серед вчених Європи та Близького Сходу. Наукові інституції, що є базою для цієї діяльності, нині існують в декількох країнах, наприклад: Інститут міграції у Турку (Фінляндія); Полонський дослідний інститут при Ягеллонському університеті в Кракові (Польща) та Центр вивчення імміграції в Римі (Італія). З цими зарубіжними організаціями і безпосередньо з ученими Центр домовляється або здійснює обмін джерелознавчими матеріалами і дослідниками, співпрацює в галузі підготовки конференцій та об'єднує зусилля в мікрофільмуванні документів. Такі взаємовідносини збагачують один одного і є дуже корисними для розвитку фондів Центру. Центр завжди прагне до нових контактів з провідними вченими та інститутами в Європі і сприяє координації збереження історії міграції Північної Америки.

Українська американська колекція

Українська американська колекція Центру, на думку українських американських спеціалістів, є найбільшою і найбагатшою колекцією первинних і вторинних документальних джерел у Сполучених Штатах.

Переважна більшість матеріалів колекції пов'язана з періодом української імміграції в Сполучені Штати від кінця Другої світової війни по сьогодні. Більш ніж 4400 монографій колекції містять автобіографії; історію церкви, організацій, спільнот; українську історію, літературу, релігію, мистецтво, фольклор; українсько-канадську історію; політичні події. Велика кількість серіальних видань (близько 650 назв) включають основну періодику, наприклад, "Альманах українського народного союзу", "Наше життя", "Сучасність" та "Український часопис". Серед періодики (понад 100 газетних назв) належне місце займають "Америка", "Народна воля", "Українські вісті" (Детройт), "Українське народне слово", а також одна із найстаріших і найбільших щоденних газет "Свобода".

Найбільш цінними матеріалами Української американської колекції є рукописні фонди. Приблизно 600 лінійних футів полиць – це матеріали і документи різних українських американських організацій та окремих осіб. Наведені нижче деякі приклади яскраво свідчать про значимість, глибину та цінність колекції. Належне місце в колекції займає архів Об'єднаного українського благодійного комітету Америки (UUARC), який був заснований в 1944 році Українськими групами в Америці, Комітетом по допомозі у розшуку українців, які пропали безвісти під час війни, політичним біженцям та іншим жертвам війни. Комітет був створений у Сполучених Штатах і представлений у багатьох європейських країнах. Він також підтримував стосунки з Комітетом українського конгресу (Ukrainian Congress Committee). Матеріали UUARC охоплюють період з 1945 по 1960 рік і за обсягом складають 260 лінійних футів. Цей архів є найціннішим джерелом для дослідників, які знайдуть тут різні рукописні матеріали: листування, запити, прохання, фінансові документи, дані про переселення, фотографії, а також інші документальні матеріали різних європейських країн.

Велике місце займає в колекції недавно отриманий особистий архів Василя Гіни. Гіна був представником Центру в Австрії, працював у сфері влаштування біженців. Документи архіву і, зокрема, матеріали Комітету українського конгресу, відділення Міннесоти, допоможуть у вивченні розвитку та діяльності повоєнної української американської спільноти. Ці документи охоплюють період з 1949 по 1986 рік.

Особисті папери окремих осіб української американської спільноти представляють собою цікаве джерело для дослідників. Олександр Грановський, засновник української американської колекції, був лідером місцевої і загальнонаціональної української американської спільноти та президентом Організації відродження України (ODWU). Під час Другої світової війни він брав активну участь у влаштуванні українських біженців.

Його папери містять генеалогічні та бібліографічні матеріали, щоденники, сімейне листування, власні твори та поезії. Іммігрантські поезії ми також знаходимо серед особистих паперів Дмитра Захарчука, який був також і художником. Багато його поем опубліковано в Україні, Сполучених Штатах та Канаді. Матеріали історика Василя Галича включають у себе листування, яке дає цікавий і детальний опис іммігрантського життя в Сполучених Штатах до Першої світової війни.

У колекції зберігаються й інші важливі папери таких діячів, як книговидавець Олександра Костюка, церковних лідерів Володимира Клодницького та Йозефа Зелечівського, політичних та громадських діячів Мирослава Січинського і Августина Кирила Стефана, юриста Джона Панчука (іммігрував після Другої світової війни), Ярослава Чиза (фахівець за американських національних груп), Мирона Сурмача (перший власник книжкового магазину і видавець в Америці). Інший важливий аспект цих зібрань полягає в тому, що вони включають документи, які стосуються безпосередньо української історії (періоди Першої та Другої світових воєн), в основному це папери Євгена Онацького (Українська Національна Рада, Українська Національна Республіка та ін.).

Забезпечення бібліографічного доступу та контролю

Очевидною, але не завжди належно оціненою є робота по опрацюванню джерел з метою зробити фонди найбільш доступними при обслуговуванні дослідників. Недостатнім є лише накопичення різного роду ідентифікованих матеріалів, вони повинні бути організовані і описані таким чином, щоб привертати до себе увагу фахівців і бути зручними для використання. Детального опису цього важливого напрямку роботи Центру ми в пропонованій статті не даємо. Сподіваємося, що і короткий огляд даного процесу буде цінним для вчених і наших колег, які постійно зустрічаються з подібними проблемами в різних бібліотеках і архівах. Спроба поділитися такою інформацією є першим кроком у розвитку плідного співробітництва.

Як і більшість наукових бібліотек і архівів, Центр постійно прагне покращити систему забезпечення доступу до матеріалів. На сучасному етапі різні типи документів (книги, серіальні та періодичні видання, рукописи, аудіовізуальні матеріали) описуються різними шляхами та з різним ступенем повноти. Обов'язковою вимогою до цієї діяльності є складання найбільш задовільних описів джерел – як для відвідувачів Центру, так і для всіх інших, – в найзручнішій формі.

Усі 900 колекційних фондів Центру за останні 6 років були

каталогізовані в його комп'ютерній базі даних та в Дослідницькій бібліотечно-інформаційній мережі (RLIN). Кожен окремий запис містить короткий опис змісту колекції і основну інформацію про хронологічні рамки, обсяг, мову і умови доступу до матеріалів. Ці каталогізовані записи відповідають стандартам машиночитаного каталогізованого формату для архівів (AMC MARC). Існує ціла серія американських версій MARC-формату для різного роду документів і бібліографічних баз даних, які базуються на автоматизованій практиці каталогізації книг та періодики і які все більш застосовуються в архівних сховищах США та за їх межами¹². Використання Центром MARC-формату і комп'ютерних технологій полегшує доступ до основної інформації про ці унікальні архівні матеріали вчених за рубежом та обмін даними з іншими сховищами.

Незважаючи на те, що основне завдання — каталогізацію рукописних колекцій — можна вважати, в основному, виконаним, все ж таки залишається багато недоробок у вдосконаленні доступу до матеріалів Центру. Так опубліковані матеріали про фонди Центру, особливо про газети і серіальні видання, містять некаталогізовані або тимчасово каталогізовані заголовки. Приблизно 2/3 обсягу монографій повинні були закаталогізовані в RLIN у Міннесотському університеті. Однак 8.000 книжок і всі періодичні видання все ще залишилися некаталогізованими. Це, звичайно, заборгованість університету Центрові і його дослідникам, але це й дає можливість для встановлення контактів з іншими архівними та книжковими сховищами.

Перспективи застосування автоматизованих мереж серед українських сховищ

Як і в інших сферах діяльності, великі досягнення в роботі бібліотек і архівів стали можливими завдяки розвитку взаємовідносин та співробітництва. Це, звичайно, стосується і діяльності Центру, де мікрофільмування, поповнення колекцій, розробка проектів проводилися спільно з іншими інститутами. Широкі можливості комп'ютерів у зберіганні, пошуку та передачі інформації активно використовуються різними, але поки ще не всіма, бібліотеками, архівами та їх дослідниками.

Так інформація про цінні джерела української і україно-американської культури Центру та інших сховищ на сьогодні є доступною для вчених всього світу, але, звичайно, лише для тих, що пов'язані між собою комп'ютерними мережами. Що ж найбільш необхідне для вдосконалення систем комп'ютерного зв'язку? Це, по-перше, кошти на придбання комп'ютерів, модемів, комунікативних програм та іншого додаткового обладнання, і, по-друге, фахівці, які працюють на цьому обладнанні.

Ми сподіваємося, що об'єднання зусиль тих, хто прагне до полегшення дослідного процесу, зможе привести до конкретних рішень і продуктивних ініціатив. Ось деякі з них:

- обмін путівниками фондів та колекцій;
- координація в придбанні та поповненні колекцій;
- об'єднання зусиль для мікрофільмування та каталогізації різних типів матеріалів.

Таким чином, Центр, плануючи свою роботу на майбутнє, відводить набагато більше місця, ніж раніше, міжнародному діалогу. Ми вступили до початкового етапу роботи по вивченню історії східно-європейських іммігрантських спільнот після Другої світової війни. Ця програма включатиме збирання архівних колекцій та збереження матеріалів, надання наукових стипендій ученим США і Європи, проведення конференції, темою якої буде обговорення досвіду діаспори у вивченні проблем порівняльної історичної етнічної еволюції в Східній Європі та США. За допомогою федеральних грантів IHRC має розпочатися обробка і каталогізування основного обсягу рукописів та опублікованих матеріалів з названих проблем. Ми плануємо опублікувати матеріали симпозіуму, проведеного в червні 1993 року і присвяченого історичним процесам, які відбуваються на етнічних батьківщинах східно-європейських спільнот Міннесоти. Тому Центр особливо увагу звертає на проблеми, пов'язані з недостатнім висвітленням окремих розділів сучасної історії США і Європи.

Але позитивний результат такої діяльності буде залежати від чітко скоординованих спільних контактів. Багато з нас звертає увагу конгресу на подібні наукові інтереси, так само як і на питання використання джерелознавчих матеріалів. Ми щиро сподіваємося на те, що ця подія може стати важливим фактором для зміцнення наших взаємовідносин.

¹ Інформація про IHRC, яка подається в цій статті, в загальних рисах описана в таких працях: Wurl. J. The Immigration History Research Center: A Historical Profile and Prospective Glimpse // *Ethnik Forum*.— 1988.— N8.— P.73-85; Інші опубліковані відомості з історії IHRC містяться в таких працях: Vecoli. R.J. The Immigration Studies Collection of the University of Minnesota // *American Archivist*.— 1969.— Vol. 32.— P.139-145; Montalto N.V. The Challenge of Preservation in Pluralistic Society // *American Archivist*.— 1978.— Vol. 41.— P. 399-404; Vecoli R.J. Diamonds in Your Own Backyard: Developing Documentation on European Immigrants to North America // *Ethnik Forum*.— 1978.— N1.— P.2-16; Grigg S. A World of Repositories, a World of Records: Redefining the Scope of a National Subject Collection // *American Archivist*.— 1985.— Vol. 48.— P. 286-295.

² Vecoli. R.J. The Immigration Studies Collection.— P. 142-143; Grigg S. A World of Repositories.— P. 289. На базі цього проекту в 1963 р. було підготовлено п'ять

неопублікованих статей: Н. Berman "Education for Work and Labour Solidarity: The Immigrant Miners and Radicalism on the Mesabi Range"; С. A. Chambers "Social Welfare Policies and Programs on the Minnesota Iron Range, 1880–1930"; Т. L. Smith "Educational Beginnings, 1884–1910"; "Factors Affecting the Social Deleopment of Iron Range Communities"; і "School and Community: The Quest of Equal Opportunity, 1910–1921".

³ Vecoli. R.J. The Immigration Studies Collection.— P. 143.

⁴ Vecoli. R.J. Diamonds in Your Own Backyard.— P. 4.

⁵ Для більш детального ознайомлення див.: Moody S., Wurl J. The Immigration History Research Centr. A Guide to Collections.— Westport, 1991.

⁶ Grigg S. A World of Repositories.— P. 292.

⁷ Див.: Vecoli. R.J. The Immigration Studies Collection, для обговорення проблеми братської, церковної та газетної документації. Публікації, що є результатом цих проектів, містять: Records of Ethnic Fraternal Benefit Associations in the United States: Essays and Inventories.— St. Paul, 1981; Renkiewicz F. The Carpatho-Ruthenian Microfilm Project: A Guide to Newspapers and Periodicals.— St. Paul, 1979; Renkiewicz F., Bjorkquist Ng A. A Guide to Polish American Newspapers and Periodicals in Microform.— St. Paul, 1988; і Montalto N.V. The International Institute Movement: A Guide Records of Immigrant Service Agencies in the United States.— St. Paul, 1978.

⁸ Koske M. Guide to the Minnesota Finnish American Family History Collection.— St. Paul, 1985; Andreozzi J. Guide to the Records of the Order Sons of Italy in American.— St. Paul, 1989.

⁹ Svoboda. A Select Index.— St. Paul, 1990–1993.— Vol. 1: 1893–1899.— 1990; Vol. 2: 1900–1907.— 1991; Vol. 3: 1908–1914.— 1993.

¹⁰ Остаточні публікації конференцій включають: The Finnish Experience in the Western Great Lakes Region: New Perspectives.— Turku, 1975; Minnesota's Ethnic Language: Potential for the 80s.— St. Paul, 1983; Italian Immigrants in Rural and Small Town America: Essays from the Fourteenth Annual Conference of the American Italian Historical Association.— Staten, 1987 і Crossing the Waters: Arabic-speaking Immigrants to the United States Before 1940.— Washington; London, 1987. Деякі матеріали симпозиуму 1986 р. опубліковані в: A Century of European Migrations, 1830–1930.— Urbana, 1991. Матеріали недавньої конференції з документації та історичних публікацій подані в Documenting Diversity: A Report of the Conference on Documenting the Immigrant Experience.— St. Paul, 1992.

¹¹ Див. також: Gakovich R., Radovich M. Serbs in the United States and Canada: A Comprehensive Bibliography (1977; 2nd ed.— 1992); Hungarians in the United States and Canada: A Bibliography (1977); Ukrainians in North America: A Select Bibliography (1981) і Guide to the Theodore Saloutos Collection (1989).

¹² Специфічні методи і характеристики US MARC–AMC формату пояснюються в праці: Sahli N. MARC for Archives and Manuscripts: The AMC Format.— Chicago, 1985. Використання цього формату в каталогізації архівних матеріалів описане в такому дослідженні: Hansen S.L. Archives, Personals Papers, and Manuscripts: A Cataloging Manual for Archival Repositories, Historical Societies, and Manuscript Libraries.— Chicago, 1989.

ЗМІСТ

Дослідження фондів

Ченіза І.П. Перекладні конфесійні пам'ятки XVI ст. — джерело вивчення історії української лексики	3
Лабинцев Ю.А. Два "спірних" твори Максима Грека у виданні Московської старообрядницької книгодрукарні (1909 р.)	8
Пуцько В.Г. Київські мініатюри Кодексу Гертруди	13
Корній Л.П., Дубровіна Л.А. Турійський Ірмолой початку XVII ст. — стародавня пам'ятка церковного співу в Україні	22
Гальченко О.М. Унікальна оправа рукописної книги XVI ст. з фондів Інституту рукопису	31
Ульяновський В.І. Незавершені та маловідомі праці М.А. Маркевича	42
Ясиновський Ю.П. Соціальна функція українських нотних Ірмолойв	63
Горобець В.Й. Проблеми жанрово-стилістичної атрибуції актових джерел XVIII ст.	73
Корній Л.П. Деякі зв'язки української шкільної драми з культовою гімнографією	78
Василенко В.М. Київські джерела рукописних матеріалів Ю.І. Крашевського	85
Зубкова Н.М. Народно-просвітницька діяльність Б.Д. Грінченка (за матеріалами особового архівного фонду)	97
Сергеева І.А., Горшихіна О.Ю. Книжкові знаки як джерело вивчення історії комплексних бібліотечних фондів	106
Торбаков І.Б. Палеотипи бібліотеки Київської духовної академії (З історії фондів ЦНБ ім. В.І. Вернадського НАН України)	116
Белічко Н.Ю. Раритетні видання з історії України (альбом Д.І. Яворницького, С.І. Васильківського, М.С. Самокиша "З української старовини" та серія листівок А.А. Ждахи за мотивами українських народних пісень)	126